
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHS Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVIII (2020). Книжка / Issue 1</p>
---	--	--	---

Янко ХРИСТОВ* / Yanko HRISTOV

Повече от просто сборник с доклади от юбилейна конференция.

Опит за отзив за: Империи и имперско наследство на Балканите. Сборник в чест на 70-годишнината на проф. Людмил Спасов, том. 1. Античност и Средновековие. Съст. Димитър В. Димитров, Симеон Кацаров, Русалена Пенджекова-Христева, Дамян Борисов. Пловдив: Фондация „Българско историческо наследство“, 2019. 318 с. ISBN: 978-954-8536-32-5

More than Just a Collection of Reports from a Jubilee Conference.

An Attempt at a Review of: Empires and Imperial Legacy in the Balkans. A Collection in Honour of Prof. Ludmil Spasov's 70th Anniversary, v. 1. Antiquity and the Middle Ages. Eds. Dimitar V. Dimitrov, Simeon Katsarov, Rusalena Pendjekova-Hristeva, Damyan Borisov. Plovdiv: Bulgarian Historical Heritage Foundation, 2019, 318 pages. ISBN: 978-954-8536-32-5

В средата на месец ноември (от 15-ти до 17-ти) през изминалата 2019 година в Пловдив се проведе научна конференция с множество участници от страната и чужбина. Любезните домакини от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ специално организираха научния форум в чест на 70-годишнината на проф. д.и.н. Людмил Спасов. Разбираемо, интересът се оказа голям и участниците в конференцията бяха толкова многобройни, че представените доклади се наложи да бъдат събрани в две отделни книжни тела. В обзрението на настоящия скромнен опит за преглед е първият том на сборника, хронологически и тематично обособен, както показва и неговото подзаглавие – *Античност и Средновековие*.

Разлиствайки съдържанието на тома, заинтересованата аудитория ще остане очарована от двадесет и трите авторски статии с общ обем от над триста страници. На фона на споменатото обилие, участниците и гостите на конференцията обаче ще уловят и липсата на текстовете на част от заявените в програмата. В това число както на неуспели да присъстват, така и на колеги, които споделиха приятните емоции и ползотворната академична атмосфера и станаха част от събитието. Липса, която по всяка вероятност скоро ще бъде преодоляна и докладите на Десислава Найденова, Анастасия Добычина и Франческо дал Альо ще намерят своето заслужено място на страниците на научната периодика (текстове, които неумелият автор на тези редове очаква с откровен интерес).

По традиция при подобни сборници, обвързани с годишнината на конкретен представител на научната общност, първата статия е посветена на уважаемия юбиляр. Тя носи заглавието *Академичен войн на българската историческа наука*, а неин автор е доц. д-р Тодор Радев, кой-

* **Янко Христов** – доктор, главен асистент в ЮЗУ „Неофит Рилски“; Благоевград; България; @: hristiqnko@gmail.com

то разказва за житейския път и кариерното развитие на проф. д.и.н. Людмил Спасов. Читателят е поведен през младежките години до следването и завършването на висше образование (през 1971) във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Скоро то е последвано от спечелен през 1974 г. асистентски конкурс в същия университет по История на България (Възраждане и Нова българска история), което несъмнено е важен етап в посвещаването на Людмил Спасов на научното и преподавателското поприще. Оттам насетне съвсем понятни са редовете, посветени на ранните научни интереси и постижения; на защитения на 23 ноември 1979 г. пред Специализирания научен съвет по Нова и най-нова история при Висшата атестационна комисия дисертационен труд и присъждането на научната степен „кандидат на историческите науки“ (= на съвременната „доктор по история“); на повишаването в длъжност главен асистент; на хабилитацията му през 1980 г. като доцент по История на българското възраждане и Нова българска история (1878–1944 г.) в Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и, разбира се, на впечатляващата защита през 2007 г. на голямата му докторска дисертация (отново пред Специализирания научен съвет по Нова и най-нова история) и присъждането на научната степен „доктор на историческите науки“. Не са пропуснати и важните специализации в чужбина, проведени и на по-ранен етап в академичната му кариера, и по-късно – когато Людмил Спасов е вече утвърден специалист по история на дипломатията, с много публикации и с важни за българската историография изследвания. В статията си авторът отдава дължимото и на качествата на уважаемия юбиляр като административен ръководител – като заместник-декан на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ (от 1983 до 1987 г.); директор на Центъра за обществени науки (1991–1992 г.) и директор на филиал (към ПУ) „Любен Каравелов“ в Кърджали (два мандата от 2004 до 2012 г.). В някаква степен споменатите ръководни длъжности отразяват и промените в житейската му и академична „география“, което е само малка част от краткото, но изпъстрено с достатъчно открояващи се и интересни факти изложение, поднесено от доц. д-р Тодор Радев, за да представи проф. д.и.н. Людмил Спасов, наречен от него „истински академичен воин от гвардията на българската историческа наука“.

Следващата статия в том 1 от сборника, посветен на юбилея на проф. Л. Спасов, със заглавие *Проф. д.и.н. Людмил Спасов като популяризатор на историческата наука* (с. 5–11), е на добре познатият не само в научните среди и уважаван у нас и в чужбина проф. д-р Пламен Павлов. Обилните ползи и удовлетворението от четенето на текста не са учудващи. Предизвикателствата изникват, когато трябва да се сумира и да се представи накратко богатият и увлекателен изказ. В разглеждания том *Античност и Средновековие* от позицията не само на колега, но и на приятел, проф. Пл. Павлов разказва за множество детайли от усилията на проф. Л. Спасов по популяризиране на редица аспекти от българското възрожденско минало и от историята на модерна България. Обръща се внимание на значителен брой, различни по насоченост и тематика публикации, в някои от които проф. Спасов е съавтор или е част от колектив. Сред тях присъстват и такива, излезли в многохиляден тираж, намерили изключително широка аудитория и достигнали до българските общности и училища зад граница. Подчертава се също така, че още преди настъпването на демократичните промени след 10 ноември 1989 г., проф. Л. Спасов участва в десетки срещи в разнообразна аудитория, пред която популяризира събития, личности и процеси от епохата на Възраждане и новата българска история. Специален акцент е поставен върху несекващата дългогодишна ангажираност и активното присъствие на уважаемия юбиляр на страниците на периодичния печат и в телевизионните и радиопредавания за история, наука и култура.

Както подобава на всеки сборник в чест на годишнина на утвърден и авторитетен учен, така и в разглеждания том, под заглавието *Био-библиография на проф. д.и.н. Людмил Йорданов Спасов* (с. 13–25), е поместен списък на заеманите длъжности, на университетите, в които е работил уважаемият юбиляр, и четените от него лекционни курсове. Същинската ценност, а несъмнено и чудесно допълнение към предходните две статии, представлява подробният списък (съставен от Йорданка Спасова) на публикуваните в България и зад граница монографии,

научни статии и студии, учебни помагала, научно-популярни материали и др. (общо почти 150 броя от 1976 до средата на 2019 г.).

След материалите, посветени на личността и академичната дейност на Людмил Спасов, започва и същинският раздел от статии и изследвания с фокус върху античната и средновековната епоха. Текстът със заглавие *Пеонският военен поход на Одриския цар Ситалк* (с. 27–34) от доц. д-р Георги Митрев е четвъртата по ред статия в том 1 от сборника в чест на проф. Л. Спасов. В нея авторът признава, че сравнително оскъдните известия в наличните писмени свидетелства от достигналите до наши дни извори за похода на Ситалк срещу пеоните ограничават изследователските инициативи, но също така подчертава, че не могат да бъдат причина за отказ от подобни усилия. Подтикнат от това, че самият поход остава засенчен от военните действия на одриския цар срещу македонския владетел Пердика II през зимните месеци на 430–429 г. пр.н.е. и от редицата въпросителни около неясната хронология, поводите и причините, доц. Г. Митрев прави опит за анализ на обстановката по западната граница на Одриското царство в навечерието на Пеолопонеската война. На този фон се предлагат допълнителни аргументи в полза на по-прецизната датировка, на обхвата и резултатите от пеонския поход на цар Ситалк и се стига до заключение, че той е осъществен между лятото на 431 г. пр.н.е. и края на лятото на 430 г. пр.н.е., заради влошените отношения с македонския владетел Пердика II и въвличането на одриския цар в династическите междусобици в македонското владетелско семейство. С нужната доза академична предпазливост териториалният обхват на похода е очертан в земите на Софийското поле и по горното течение на р. Струма.

Статията на гл. ас. д-р Живко Жеков *Via Militaris и развитието на римската имперска стратегия* (с. 35–50) разглежда причините за изграждането на римската пътна инфраструктура на Балканите и активното ангажиране на имперските власти със строежа и поддържането на пътната мрежа на Балканите. Авторът споделя идеята, че осигуряването на удобни комуникационни трасета е ключов елемент в римската военна (не само отбранителна, но и офанзивна) концепция. Те имат съществена роля в постигането на баланс между минималния брой войски, за който има налични ресурси, които същевременно са достатъчни като количество и ефективност, за да могат да достигат навреме в регионите, в които има необходимост от тяхната концентрация. Акцентът в текста е върху ролята на *via Militaris / via Diagonalis*, пресичащ Балканския полуостров по диагонал и представляващ най-краткия път от Дунавския лимес към Мала Азия, и в този смисъл явяващ се първостепенна артерия за комуникация. Неслучайно компрометирането на северния участък на *via Militaris* между Сингидунум (дн. Белград) и Наисус (дн. Ниш) и негативите не само за непосредствено засегнатите региони, но и за цялата империя, са в пряка връзка с дакийските кампании на император Траян и последвалите действия северно от р. Дунав на император Адриан. С подробности и задълбочен анализ д-р Ж. Жеков представя стратегическата роля по запазване на контрола над Централните Балкани и на *via Militaris*, за оцеляването на Дунавския лимес и за империята като цяло както в турбулентните години от последното десетилетие на II век, така и в пика на кризата от третата четвърт на III век.

Изследването на гл. ас. д-р Николай Хрисимов, озаглавено *Земите на Първото българско царство през IX век на север и запад от Карпатите – безспорно и спорно* (с. 51–91), е фокусирано върху осезаемостта на българското политическо, етническо, стопанско и културно присъствие в Карпатите и покрай северната и западната периферия на планинския масив в двете столетия след голямото териториално разширение, постигнато в това направление по времето на кан Крум (ок. 800–814). Николай Хрисимов се старее да придаде повече аргументирана плътност на познанията за българската граница в северозападна посока до настаняването на маджарите по Средния Дунав. В това отношение той стъпва на познатото от и днес незагубилите своята значимост публикации за българската политическа география през Средновековието на Петър Коледаров. Приносителите на изследването на д-р Н. Хрисимов са, че съумява да ги надгради. Това е постигнато не толкова през прочита на сравнително ограничени набор писмени сведения, но най-вече въз основа на прегледа, коментарите и анализа на резултатите и мате-

риалите, събрани при стари, по-нови и съвсем скорошни археологически проучвания. Самият автор осъзнава, че предлаганата от него възстановка на историческата география на западните български земи през Ранното средновековие носи белезите на известна хипотетичност. Наред с това обаче усилията на д-р Н. Хрисимов допълнително могат да бъдат адмирирани на фона на това, че по обективни причини научно-изследователската и популяризаторската активност по отношение на ранносредновековното минало на очертания регион е дело на румънски и унгарски медиевисти и археолози, които, дори при проявата на несъмнен професионализъм и обективност, са водени преди всичко от вътрешните тенденции и потребности, които стоят пред науката (и политиката) в Румъния и Унгария.

Публикуването на материалите от юбилейната конференция в чест на 70-годишнината на проф. Л. Спасов продължава със статията на доц. д-р Николай Кънев *Някои бележки за средновековното разбиране на понятието империя и за коректната му употреба по отношение на България през IX–XI век* (с. 93–106). За сборник с общо заглавие *Империи и имперско наследство на Балканите* присъствието на подобен специфичен текст, насочен към прецизност в терминологичен аспект, с неизбежното отчитане и съобразяване с идейно-теоретичните разбирания за политическата йерархия в средновековна християнска Европа, е повече от резонно. А необходимостта е очевидна, ако се отчете (както самият автор посочва още в първите редове на своя материал), че нерядко се наблюдава хаотична, произволна и не напълно осмислена употреба на понятията *империя* и *царство*. Това предопределя изследователските усилия около проследяване на основанията и възможностите за коректното използване на понятието *империя* по отношение на средновековна България през хронологическия отрязък от зората на IX до началните две десетилетия на XI в. С поглед към фундаменталните постулати в римско-християнската идеология и постановките за имперската власт и устройството на света доц. д-р Н. Кънев обръща внимание на възможността за „легитимно съществуване в християнския универсум на друга/други империя/империи, освен самата Римска империя“. Както е уточнено, понятието *империя* от гледна точка на господстващата тогава римо-християнска идеологическа доктрина, съвсем не значи фактическа власт над голяма територия и разнородно население и съответно не следва да се използва като терминологично определение за всяка голяма държава, както често се прави в историографията. Авторът не подминава и не омаловажава пробива на Карл Велики (768–814) в римския имперски модел от 812 г., но наред с това показва (и това е основният акцент в изследването), че от идеологическа гледна точка истинският пробив в римския имперски модел е извършен от България при владетелите Симеон I Велики (893–927) и сина му Петър I (927–969), когато в Константинопол са принудени да признаят легитимното съществуване в *ойкуменето* на друга – българска (и в този смисъл *неримска*) империя.

Проучването на доц. д-р Камен Станев *Колонизацията като целенасочена политика на българската държава през VII–X век* (с. 107–120) представлява обобщаващ поглед върху един интересен аспект от демографските процеси в ранносредновековна България от последната четвърт на VII век до десетото столетие. Иде реч за колонизацията, в смисъл на целенасочено, организирано от владетеля и доминиращите обществени слоеве заселване на население, както подчертава авторът, от старите предели към стратегически важни участъци в новозавоювани територии. Трябва да се отбележи, че доц. д-р К. Станев засяга този проблем и в други свои публикации, но също така и че усилията му до голяма степен са предопределени от липсата на цялостно изследване в тази насока. В рамките на очертания период се отделя внимание както на по-познати преселвания, така и на по-слабо известни (поне за широкия кръг читатели) колонизации. Наред със събитийно-хронологическото изграждане на текста авторът се спира на отделни проблемни ядра и коментира детайли от различните писмени паметници и материалите, събрани при археологически проучвания, което го води до няколко финални обобщения. На първо място, че данните показват наличие на осъзната и следвана демографска политика в Първото българско царство. В допълнение се подчертава, че славянските групи са основният демографски резервоар, от който се черпи население за колонизиране, и в доста по-малък обем

разселването засяга потомците на Аспаруховите българи. Престоят на въпросните славяни в старите български предели и тясната връзка с българската държава, с нейния военен и административен апарат, води до придобиването от тях с течение на времето на българска идентичност. Паралелно с това доц. д-р К. Станев отбелязва, че тъкмо чрез споменатите преселници се стига до късна славянизация на зони от Балканския полуостров, в които има слабо присъствие на или изобщо не се задържа славянско население при нашествията и етническите промени на Балканите от VI–VII в.

Статията на гл. ас. д-р Янко Христов *Поглед към известията за имперски поданици – пленници сред българите в писмата на Константинополския патриарх Николай I Мистик (901–907, 912–925)* (с. 121–136) няма да бъде обект дори и на най-бегъл обзор, тъй като авторът на настоящите редове намира за неподходящо да предложи коментар на собствен текст.

Сред изследванията в том I *Античност и Средновековие* от сборника *Империи и имперско наследство на Балканите* е и материалът, озаглавен *Ролята на светците във военните походи на Византия (X–XI век)* (с. 137–150) на Кристиан Лъсков. Авторът обръща внимание на специфичен щрих от историята на Византия и по-специално – на особеното преплитане с военното дело на емблематични за източнохристиянския свят текстове, мощи, реликви и свещени предмети. В четивен и наситен, разнообразен с подробности и множество цитати стил, с ползотворни препратки към нагледните изображения след текста се проследяват причините, значението и формите на употреба на реликвите в подготовката, началото и/или в хода на военните походи от възстановяването на иконопочитанието до последната четвърт на XI век. Това позволява на К. Лъсков да стигне до извода, че времето от началото на X век до десетилетието след кончината на последния представител от мъжки пол на Македонската династия на императорския престол, се явява и върхов период в продиктуваната по многопластови идейни и религиозни внушения използване на мощи, реликви и свещени предмети във византийските кампании.

По-нататъшният преглед на статиите, включени в юбилейния сборник в чест на проф. Л. Спасов, води до текста *Павликяните като фактор в имперските доктрини на Византия и България* (с. 151–173) на Донка Радева. Този материал се намира в тематично-смыслова връзка и с други, по-обемни и по-кратки публикации на авторката. Широките ѝ познания по отношение историята на павликянството – от появата му до безмилостните акции срещу последователите на споменатата ерес в контролираните от тях земи в Източна Мала Азия по времето на император Василий I не подлежат на съмнение. Тъкмо те ѝ позволяват плавно и увлекателно да предаде съществени факти за най-изтъкнатите водачи на спомената еретическа група, както и за основните събития и процеси, в които се оказват въввлечени павликяните в анатолийските провинции на империята. Съвсем основателни са акцентите и върху пътищата и начините за настаняване на групи от въпросните еретици на Балканите и последствията в краткосрочен и дългосрочен исторически план. В изложението на Донка Радева осезаемо се откроява един нюанс, на който и преди е обръщано внимание и в чужди изследвания, и в публикации на родни медиевисти – войнствеността на павликяните. Авторката застава зад идеята, че тъкмо тази не особено или пък напълно неприсъща черта за еретиците от други дуалистични учения сред обществата от т.нар. византийска общност превръща павликяните във военен фактор, който и византийските императори, а от IX век насетне – и българските владетели, се стремят да привлекат и използват.

Докторантът от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ Месут Рафет Али е автор на статия, озаглавена *Още за битката при Мириокефалон* (с. 173–181). Публикацията третира важния въпрос за зловещата военна кампания на император Мануил I Комнин (1143–1180), с която той се надява да отвоюва от селджуките изконните византийски земи в Анатолия и която завършва с катастрофалното поражение при Мириокефалон на 17 септември 1176 г. Месут Али отдава подобаващо внимание на предисторията на похода и проследява отношенията между Иконийския султанат и Византия, при това в контекста на многополюсния, динамичен откъм

конфликти и непостоянни съюзи свят на Източното Средиземноморие, Мала Азия и Близкия изток през третата четвърт на XII век. Авторът прави това през призмата на наличните византийски и арабски свидетелства от епохата, но е видно, че е запознат и се възползва успешно и коректно и от публикациите на множество съвременни учени. Както е напълно резонно, основното внимание в текста на Месут Али е насочено към излишното свръхнапрягане на византийските ресурси при подготовката и провеждането на самия поход, на тактическите грешки на император Мануил I, на по-адекватните, съобразени с обстановката мерки на селджукския владетел Кълъч Арслан II (1156–1192), които му осигуряват разгромната победа в тесния пролом при малката, ненадеждна крепост Мириокефалон.

Следващата статия в рамките на разглеждания том носи заглавието *Идеята за царството в Български апокрифен летопис* (с. 183–198) и е с автор проф. д-р Милияна Каймакамова. Научните и изследователските интереси на проф. М. Каймакамова, както и резултатите от тях, при това не само във вид на строго научни публикации, но и под формата на съобщения, лекции, беседи и споделени познания в печатните и електронните медии, едва ли се нуждаят от специално представяне. Дори бегъл поглед е достатъчен, за да се забележи, че темата за идейните нагласи и произтичащите от тях внушения в творчеството на старобългарските книжовници от XI–XII век заема подобаващо място в изследванията ѝ. В текста, предоставен за юбилейния сборник на проф. Л. Спасов, е подложена на преценка концепцията за Българското царство, така както е отразена в рамките на *Българския апокрифен летопис*. Авторката обръща внимание на ключови за коректната интерпретация характеристики, сред които са замисълът на твореца и неговата позиция, първоизточниците, географските и събитийните маркери, типът и стиловите особености на творбата. С особен акцент проф. М. Каймакамова заостря вниманието на читателя към отношението на съставителя на летописа спрямо българските владетели от епохата след покръстването, тяхната вътрешна и външна политика, лично благочестие, родословие и др. В обобщение е изразено схващането, че *Българският апокрифен летопис* (както и останалите историко-апокалиптични творби) е свързващото звено между литературните образци от Златния век и съчиненията от първата половина на XIII век, и в този смисъл също лягат в основата на българската имперска идея, разгърната в домашните текстове от епохата на Втората българска държава.

В изследването на д-р Анелия Маркова с дългото заглавие *Въстанието на Петър и Асен – датиране на събитията. Причини за трудното подреждане на хронологията и кога въстанието прераства във война* (с. 199–210) се натъкваме на сравнително нетрадиционен и интригуващ подход в интерпретацията на известията за отхвърлянето на византийската власт и възстановяването на Българската държава от братята Петър и Асен чрез използване на данните за слънчевите затъмнения от соларния каталог на НАСА и сведенията за престоя на маркиз Конрад Монфератски в Константинопол. Това ляга в основата на разгърнат обоснован опит за решителна намеса в дискусиата по датирането на началото на самото въстание и прецизиране в подреждането и хронологията на последвалите събития. На финала д-р А. Маркова признава, че на този етап е невъзможно да се установи точната дата на избухване на въстанието, защото откритото недоволство е по-предпазливо, неорганизирано и набира сили постепенно, като ескалира през пролетта на 1186 г. За сметка на това авторката е по-категорична, че въстанието прераства във война срещу Византия още през лятото на същата година, а първият етап на тази война приключва с примирието при Ловеч от пролетта на 1188 г.

Доц. д-р Сашка Георгиева е автор на текста *Имало ли е ранглиста на принцесите при използването им в брачната дипломация на средновековните български владетели* (с. 211–217), в който през призмата на заплетените, противоречиви отношения между политическите сили се разглежда един нюанс в семейно-брачните династически връзки между владетелските домове на Балканите през средновековната епоха. Наред с чисто практичните и понякога нееднозначни подбуди при предприеманите сродявания предложеното изследване позволява да се улови и емоционално-субективният аспект, който съвсем не е лишен и от доза романтика. Още

в началните редове доц. д-р С. Георгиева уточнява, че изследването ѝ не се стреми да наложи представата за някаква официална ранглиста на владетелските родственички през Средновековието, доколкото такава реално не е съществувала. Въз основа на направените от авторката наблюдения и приложени аргументи тя застава зад идеята, че при сключването на династичните бракове се наблюдава предпочитание към принцеси, които са в най-близка степен на родство с владетеля – тъст, но при отсъствието на подходящи такива (като тук ранната възраст не е считана за пречка) и женитбата за по-далечна негова роднина се възприема като подобаваща гаранция за скрепения съюз.

Редица въпроси повдига предложеният от доц. д-р Румяна Комсалова текст със заглавие *Обединителните процеси на Балканите през Средновековието* (с. 219–233). Той е посветен на опитите на държавите на полуострова в различни периоди от средновековната епоха да изместят Византия като водеща сила и в хода на териториалното им разширение да интегрират разнородни етнически групи. При погледа към тези комплексни и полиаспектни процеси, които се влияят от множество военни, демографски, стопански и религиозно-културни особености, авторката се стреми да изведе общите белези и зависимости, разбира се, доколкото е възможно в рамките на една все пак ограничена по обем статия. Бъдещите читатели определено ще открият интересни за тях допълнителни штрихи в статията на доц. д-р Р. Комсалова, включена в том 1 от юбилейния сборник, посветен на 70-годишнината на проф. Л. Спасов.

Статията на проф. Петър Ангелов *Как цар Иван Александър помогна на крал Стефан Душан да стане цар през 1346 г.* (с. 235–244) подлага на задълбочен анализ българо-сръбските отношения в навечерието и особено след битката край Велбъжд от 1331 г. Припомня се, че скоро след това и в лагера на победителите, и в лагера на победените настъпват промени. Вътрешно- и външнополитическата обстановка след поемането на властта в Сърбия от Стефан Душан и възкачването на българския престол на цар Иван Александър ги подтиква бързо да пристъпят към изглаждане на съществуващите недоразумения. Ключов момент в тези усилия е женитбата на Елена, сестрата на цар Иван Александър, за Стефан Душан. Проф. П. Ангелов достатъчно ясно откроява, че дори да не стои в първоначалните уговорки, взаимнополезното сближение между двете държави обективно придобива антивизантийска насоченост. Благоприятна за политическите планове и амбиции и на двамата владетели се оказва и създалата се ситуация в самата Византия след смъртта на император Андроник III през 1341 г. Основният акцент в текста е поставен върху стремежите на Стефан Душан да се провъзгласи официално за цар, както и на българската позиция и съдействие в тази насока. Не по-малко съществено обаче е вниманието, което авторът отделя на неоснователността на крайното становище в родната историческа наука, че действията цар Иван Александър следва да се възприемат като загърбване на съдбата на българските земи в Македония. Проф. П. Ангелов изтъква, че към конкретния исторически момент сръбската държава превъзхожда силите, с които разполага българският владетел, и военни действия в югозападна посока трудно биха дали удовлетворяващ резултат. За сметка на това цар Иван Александър проявява политически усет, получава компенсации и отстъпки, без да поема по-сериозни ангажименти. Авторът също така застава зад идеята, че към позицията на цар Иван Александър не трябва да се гледа свръхкритично и да се напластяват излишни негативни оценки, тъй като присвояването на царската титла от Стефан Душан не променя особено политическата обстановка на Балканите в навечерието на османското завоевание.

Изследването на доц. д-р Елена Костова *Да търгуваш с Портата. Дубровнишко-османски икономически връзки на Балканите през 30-те години на XV век* (с. 245–258) се фокусира най-вече върху случващото се в Югоизточна Европа след 1430 г., доколкото конкретно за Дубровник превземането на Солун от османците се превръща в повратен момент. То е последвано от официално установяване на двустранни отношения. Авторката разглежда проявената широка дипломатическа активност, с присъщата търговска гъвкавост и усет, като неразривна част от усилията на дубровничани да се уредят и защитят дубровнишките политически и стопански интереси на Балканите. В резултат на това през декември 1430 г. дубровничани полу-

чават султанска привилегия за свободно движение и благоприятни условия за извършване на търговски операции в подвластните на Портата територии. Доц. Костова обръща внимание на множество детайли в този първи официален документ (съхраняван и до днес в Държавния архив на Дубровник), който регламентира отношенията с османците. Основните акценти в изследването са поставени върху несъмнената роля на привилегията от 1430 г. като исторически извор; на паралелите, които могат да се направят между синхронните венецианско-османски и дубровнишко-османски споразумения и най-вече на устойчивостта и резултатността на практиката за сключване на двустранни договори с балканските владетели за защита на търговските и политическите интереси на Дубровник, чието начало може да се проследи още в последната четвърт на XII в.

Статията на гл. ас. д-р Владимир Ангелов *Краят на Византийската империя през погледа на Лаоник Халкокондил* (с. 259–267) се гради върху детайлните познания на автора и за историческия труд на късновизантийския интелектуалец, който става свидетел на краха на Византия и падането на Константинопол под властта на османските турци. Както отбелязва д-р В. Ангелов, за разлика от повечето му съвременници, Лаоник Халкокондил (поне в творбата си) приема османските успехи без излишна емоционалност и с много трезва преценка на причините и факторите, които ги обуславят. Насочвайки се към идейните и творчески нагласи на Халкокондил, изследователят съдейства за открояване на обяснимото преклонение пред елинската древност, допълнено от езиково и стилово подражателство на Херодот и Тукидид, които се проявяват заедно с учудващото дистанциране от въпросите на християнската догматика и от особеното безпристрастно отношение на Халкокондил към исляма. В статията се обръща внимание и на обстоятелството, че разказът за обсадата и превземането на Константинопол от султан Мехмед II е по-пестелив в сравнение с текстовете на Критовул и Дука, а се забелязва и известно разминаване, и то за съвсем немаловажни моменти. Сред тях са неуспешните действия на османския адмирал Балтоглу в опита да попречи на генуезки кораби да пробият блокадата; последните мигове на император Константин XI или причините за многобройността на жертвите сред цивилното население на Константинопол. На финала д-р Ангелов подчертава значението на творбата на Халкокондил като исторически извор, който притежава допълнително очарование заради своята специфичност и по-различна философска нагласа на автора.

Проф. д.и.н. Димо Чешмеджиев е автор на интересна статия, носеща заглавието *Бележки из историята на Кичевския манастир „Благовещение Богородично“ (Манастир „Света Пречиста Кичевска“)* (с. 269–276). Още в началните редове е отбелязано, че няма яснота кога точно е основан манастирът, но монашеското предание гласи, че това се случва преди османското завоевание. Авторът нито отрича, нито отхвърля подобна възможност, посочвайки, че в ранните изследвания за обителта има мнение, че тя е опожарена около 1515 г. при управлението на султан Селим I (1512–1520), заедно с Бигорския манастир. Възстановен скоро след това и замогнал се доста, манастирът често е ограбван от арнаути разбойници. В средата на XVI в. (1558 г.) е опожарен отново и повторно е въздигнат само шест години по-късно според известията в надпис от манастирската църква, който преповтаря съдържанието на надпис от по-старата църква. Увлечателно и с подробности проф. Д. Чешмеджиев представя развитието на Кичевския манастир през периода на османската власт. Специално внимание е отделено на архитектурните особености и изписването на построената през първите десетилетия на XIX в. нова манастирска църква. Подчергана е ролята на обителта като духовно, културно и просветно огнище в този край на българското етническо землище и голямото ѝ влияние върху населението в Западна Македония. Особено вълнуващи са щрихите за интригите на патриаршеското духовенство и случващото се с манастирската собственост, монашеското братство и старите ръкописи по времето на българското църковно-национално движение, както и за усилията Кичевският манастир да премине към Българската екзархия. Без съмнение публикацията е приносна за опознаването на църковната история на Кичевско и изобщо на Западна Македония, включително и през периода на Възраждането.

Статията *Демографска и селищна структура на Северна Тракия към 1530 г.* (с. 277–293) на гл. ас. д-р Дамян Борисов е разгърнат, респектиращ опит за детайлна реконструкция на демографския и поселищния профил на ареала на Северна Тракия към началото на втората четвърт на XVI век, основана на османски регистър от вида *Taru Tahrir*, съставен през 1530 г. Авторът признава, че въпросният исторически извор е добре познат на османистите у нас, но интересът към сведенията в него не е изчерпан. След обстоен преглед, пресмятания и необходимите уточнения и уговорки по наличните сведения д-р Д. Борисов очертава силно изразената диспропорция в демографската и поселищната (и до известна степен и стопанската) картина в Горнотракийската низина към момента на съставяне на регистъра. Към текста на статията са добавени таблично оформени, преведени и приведени данни от разглеждания регистър, с което не само се постига нагледност, но също така се разгръщат и ползотворни възможности за бъдещи изследвания.

Поглед към първите векове на османската власт по българските земи и по-специално – към архитектурните решения, приложени при изграждането и преустройството на един от най-ранните образци на османско култово строителство в Северна Тракия, е предложен от д-р Жулиета Гюлева в статията *Архитектурното наследство на Османската империя: Ески джамия в Ямбол* (с. 295–304). Авторката обръща внимание на богатата архитектурна история на Ески джамия в Ямбол, която привлича изследователския интерес на наши и чужди учени. Наред с това тя илюстрира и необходимостта от по-цялостна, обобщаваща публикация на информацията, събрана при реставрационните работи по джамията, които разкриват важни аспекти от нейната строителна история. Именно отчитането им и съпоставката с други близки по време и архитектурни особености ранноосмански култови сгради водят д-р Ж. Гюлева до обобщението, че Ески джамия в Ямбол е пример за това, че новозавладените български земи не остават изолирани от общите тенденции.

По-голямата част от представителите на историческата наука традиционно възприема и ще продължава да възприема акад. Иван Дуйчев (1907–1986) най-вече като медиевист с обширни интереси, огромни познания и всепризнати приноси в проучването на българската средновековна история, византистиката и на редица моменти от средновековното минало на обществата във византийско-славянския свят и Източното Средиземноморие. Статията *Документални свидетелства за участието на акад. Иван Дуйчев в Българската археографска комисия* на доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева (с. 305–317) показва и друга негова страна. Тя е свързана както с участието на акад. Иван Дуйчев в Българската археографска комисия към Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, така и с въпросите, които поставя проучването на богатото и разнообразно документално и архивно наследство на акад. Иван Дуйчев и неговото използване.

Направеният тук обзор на том I от наскоро публикувания сборник в чест на 70-годишнината на проф. д.и.н. Людмил Спасов под наслов *Империи и имперско наследство на Балканите* показва несъмнена широкоаспектност на изследователската проблематика и завидно тематично разнообразие на включените материали. Без съмнение този том, както и целият сборник, съдържа множество исторически приноси и ще се радва на интереса не само на професионалните историци, но и на широката читателска аудитория, изкушена от историческото познание. Много добри думи трябва да бъдат казани и за съставителите – Димитър В. Димитров, Симеон Кацаров, Русалена Пенджекова-Христева, Дамян Борисов – всички те „продукт“ на академичната школа, създадена от проф. Спасов, които са вложили много усилия за появата на този чудесен както в съдържателно, така и в полиграфично отношение сборник, достоен за юбилея на техния впечатляващ и вдъхновяващ учител.